

РАССМОТРЕНО

Председатель
педагогического совета

 Албастова З.Б.
Протокол №1 от 24.08.2023

СОГЛАСОВАНО

Заместитель директора
по УВР

 Хащиева З.З.

УТВЕРЖДЕНО

Директор

 Албастова З.Б.

Приказ №68 от «25» 08
2023 г.

Рабочая программа учебного предмета «Родной язык (ингушский)» для 5-9 классов

ГІАЛГІАЙ МОТТ

Кхетора каьхат

Тахан школа хьалхашка латта декхар — хьалкхувш йоагӀача тӀехьенна кӀоаргагӀаа чӀоагӀагӀа а Ӏилмай лардаш Ӏомаяр, практике царех пайда эца шаьрбенна а ховш а уж хилар.

Вай заман Ӏилма а, техника а, культура а, адамий вахар а дегӀадарга хьежжа хила беза школашка лелабу хьехам а. Школашка вахарцара бувзам чӀоагӀбаро дӀадех школьни еррига дисциплинаш хьехаш, царца наьна мотт хьехаш а, практи -чески болх бар ноагӀа совдоаккхаш хила а дезилга.

Наьна мотт Ӏомабар, кьаьстта грамматика Ӏомаяр, боккха лоархӀам болаш да дешархой кхетам дегӀабоалабара, хӀана аьлча, наьна метта грамматика харо доккха новкьостал ду эрсий мотт дикагӀа кхетабара а.

Наьна мотт хьехара процессаца йовз дешархошта наьна метта хозал, из бӀаьхий хилар. Цо новкьостал ду, кьамий яхь а йолаш, дешархой хьалкхебара.

Наьна метта бокьонаш (цун хозле) гойташ из кӀоаргга Ӏомабаро новкьостал ду вай мехкарча кьамий чулоацам бола культура кхеяра. Цунга хьежжа, школа эггара доккхагӀдола декхар — эздел долаш, гӀулакхаца, дийша, дика литературни наьха мотт ховш бола нах кийчбар да. Дешархошта дӀахьехар хила деза уж кхетаргболаш,

1омадаьчох пайда эца ховш хургболаш. Из болх массаза а аналитико-синтетически наькъаца д1абахъа беза: грамматически бокъонаш в1аши юсташ, 1омаеш йолча теоретически материала юкъера керттердар хъакъестаде ховш (кхетам кхебеш а лакхбеш а), д1ахо шоаш кхетадаьр хъадувца а, цунах къамаьл деш а, яз деш а, пайда эца 1омабеш.

Наьна метта урокаш т1а дешархоша 1омаю г1алг1ай метта грамматика лардаши, дешари, (къамаьлаца а йоазонца а деш дола) къамаьл шаьрдара наькъаши.

5—9 классашка наьна мотт хъехара курс йолаю юххьанцарча классашка дешархоша 1омадаьчун а дайзачун а овлан т1ара, д1ахо 1омадер хъалха 1омадаьчунца дувзаш д1ахьо.

5-ча классе юххьерча школе 1омаь морфологически орфографически керттера бокъонаш кердаяьхачул т1ехъаг1а, синтаксисахи пунктуацехи лаьца юкъера кхетама курс хъеха белгалъяьккхай, д1ахо синтаксиса ларда т1ара 1омае йолаю морфологи, орфографи.

5—6-ча классашкеи 7-ча классе ах шера фонетика, лексика, морфологии орфографии 1омаю, 7-ча классе шоллаг1ча ах шераи 8—9-ча классашкеи синтаксиси стилистикеи 1омаю.

5—7 классашка морфологии орфографии 1омаю синтаксиса ларда т1а. Синтаксис дика ца ховш хилча, дешархой дувза- денна къамаьл шаьрде йиш яц, цудухъа ч1оаг1а лоарх1ам болаш да дешархошта из дакъа дика хар.

5-ча классе синтаксиси, пунктуации 1омаьчул т1ехъаг1а 1омаю фонетика.

Дешархошта из тема дика ца ховш хилча, хала да тайп-тайпарча къамаьла доакъой нийсаяздара бокъонаш караерзае.

Фонетика хъехара декхар да г1алг1ай метта оазий башхалонаш шаьра йовзийтар, литературни наьна мотт 1омабара (шаьрбара) новкъостал а деш. Г1алг1ай метта мукъа оазаш; **аха-аха; даша-даша; д1ааха-дааха; мелар-мёлар; дог1а-дог1а; еза-ёза; я-я; деша-дёша, ёст (йост) — о(уо) — дог1а — дуог1а, божа — буажа; и (ий) — бита — бийта, била — бийла.**

Цу цхъадолча дешай ма1ан предложене чулоацамга хъежжа мара а гучадалац.

5—6-чеи классашка 1омаю, лексикеи фразеологии. «Х1ара сага ха деза гушдар тахка а кхетаде а, ше кхетадаьчох керттердар д1ахо кхычунна додала».

Из керттера а лоарх1аш, дешархой кхетабе беза х1ара деша ма1анах, лакхъе еза цар дешай ганз.

Дешархой кийчбе беза дийшар тахка, кхето, кхетадаьр хъадувца.

5—7-чеи классашка 1омаду къамаьла доакъош. Семантически (дешай, цхъанкхийтгача дешай, формай лоарх1ам гой- тар), морфологически (деша грамматически категореш — класс, таьрахъ, легар, и кх. др.) Синтаксически

(предложенена юкѣра дешай г1улакх) юкѣарча белгалонашца кѣоастадаѣ, лексико-грамматически тайпаш да кѣамаѣла доакѣош.

Ер раздел дешархошца караерзаеш, учебника автора а хѣхархошта а хѣалхашка латга декхар да, кѣамаѣла доакѣош предложене юкѣра, шеко йоацаш, кхетаде бераш 1омадар.

Кѣамаѣла доакѣош шаѣра кѣестаде дешархой 1аѣмача, цар логически кхетам лакхлу, берашта аттаг1а корадоаг1а, довз, кѣоасталу, моллаг1а дале а, грамматически хувцамаш хинна дешаш. Д1ахойодача хана (8—9 классашка) дешархошта дизза кхетаде деза синтаксис. «Кѣамаѣла доакѣош 1омадича дешархой кийчлу синтаксис яха дакѣа 1омаде (кхетаде).»² Цо новкѣостал ду предложенешта юкѣерча дешай мел дола бувзамаш шаѣрде.

Грамматика 1омаеш, дешархошта шаѣра, дика ха дезар: деша лард, чаккхе, овла, дешхѣалхе, суффикс; кѣамаѣла доакѣош (керттера а г1улакха а): ц1ердешай дожарий ма1анаш, цар хаттараш; хандешай ханаш; цу кѣамаѣла доакѣой нийсаяздара бокѣонаш; предложени, предложене чура дешай бувзам, предложене маѣженаш, цун керттера тайпаш. Дешархошта ха дезаш да (шоаш 1омадаѣчох лаѣца), дош мишта хѣахиннад, из малаг1ча кѣамаѣла доакѣоших латт, и кх. д1.

Чоалхане-караа предложенеш 1омаеча хана, хѣхархой керттера декхар да цу предложенешка керттераяри карараяри малаг1а я, кѣоастае дешархой 1омабар, царна юкѣра бувзам хѣалаха хар. Пунктуаци 1омаеча хана, теркалде деза массаза а интонаци, пунктуаци в1аший нийсѣеш хилар, дуккхаз а нийслу цунах лаѣца дешархоша г1алаташ деш, бакѣда сецара хѣаракаш массаза а увттадац ашара сецаргеи цунна хувцамаш хиларгеи хѣежжа, х1аѣта цунца цхѣана йиш айярцеи лаѣг1ѣярцеи кѣамаѣла юкѣе сацар деш йола дуккха а моттигаш хул, цхѣаккха а сецара хѣаракаш ца увттадеш. Цхѣабакѣда, ха дезаш да цхѣайолча предложенешка, цар оттамга хѣежжа, интонаци теркалѣеш, сецара хѣаракаш увтто дезаш хилар. Цхѣайолча моттигашка интонаци теркалѣяр — хиланза даргдоацарех да, х1ана аѣлча, из теркал ца йича, малаг1а хѣарак оттаде деза ховргдоацандаѣ. Иштта из теркалѣярца увттаду предложени кхоачалуча т1адамаш, хаттареи айдареи хѣаракаш, т1адерзара т1ехѣа (предложене юкѣе), айдардеша т1ехѣа, **х1аа, а...** — яхача дешашта — предложенешта т1ехѣа увттадеш дола запятойш а, айдара хѣаракаш а, цхѣан тайпарча кѣоастамашта юкѣе запятойш а, хоттарг юкѣедоацача чоалханеча предложенешка запятойш, запятойца т1адами тиреи, и кх. д1.

Синтаксис 1омаеча хана хѣхархо декхарийла ва интонаце зем а боаккхаш, цунах пайда эцара торонех дешархой дика д1акхетабе.

Синтаксиси пунктуации 1омаеча хана интонаци теркалѣе езаш хиларо, хѣхархо декхарийла ву дешархошта х1ама ха-зийта, ашара хувцам, цун лакхал, низ, сихал хѣалаца хар дег1адоаладе а, х1аѣта 1омореи тохкам барей болх ше дешархошца беча

хана, ше ешаш йола предложенеш нийса еша а, хлана аьлча, интонаци хувцаропредложене маган а сецара хъаракаш а хувца тарлу.

ХIараурока тIа хъехархо хъежа веза, дешархоша деш дола къамаьл логически а бувзам болаш хиларга, дешаш дола масалаш хоза къоастадеш дешалга, и кх. дI.

Учебника материала тIа болх беча хана хъехархо хъежа веза дешархошта дешаш довзийта, нагахьа санна ца довзаш дола дош иийсделча, из дIахьеха деза.

Лексически балха (къаьстта синонимашца беча балха) дешаш кийчдеш, пайда эца йиш я учебникий тексташкеи Iомача литературни кхолламашкеи долча дешаех (словарех а), берий лексически гIалаташ тахкарах, йоазонца а деча къамаьла а кийчо ярах. Наьна метта урокаш тIа художественни литература тIара тайп-тайпарча лексически а фразови а материалех пайда эца беза хъехархочо.

Дешархой къамаьла культура лакхъярцеи навикаш дегIайоалаярцеи къаьста хила йиш яц школе грамматика Iомаяр. Грамматика Iомаш, керттера уйла тIаяхийта еза тайп-тайпара упражненеш нийса кхоачашъяра. Цар новкъостал ду дешархошта къамаьл карадерзадеш, орфографически а пунктуационни а говзал дегIайоалае, грамматически материал ди- кагIа кхетае.

Дешархошка шерра пайда эцийта беза гонахьа долча бакъдолчо, школе а школа арахьа а цар беча къахьегамах. За- нятеш еш, лексически материал лохаш,

предложенеш увттаеш, сочиненеш язье кийчлуш а уж язъеш а, йоазонца а деш долча къамаьлаца а общественно-пайдане балха шоаш деш дар хьахьокхаш, хила деза дешаш. Цунца цхьана, дувзаденна долча къамаьлаца беш бола болх влашагIболлаш, бераш прак-тически кийчдара болх а бе беза (пенгазет, журнал арахецар, выставкаш яр, самодеятельность кийчъяр, и кх. дI.)

Литература программа тIа язье лаьрхIа йолча изложенешца, сочиненешца кхоачашде деза хъехархочо грамматика уро- кий декхараш а, изложени язье аьнна хьакъоастаяь йолча текста анализ еш, берий теркам тIабахийта беза хъехархочо нийсеи, къаьгаи, къоасталуши къамаьл дара, текста тIа нийслуш йолча синонимаштеи цхьайолча синтаксически конст- рукцештеи, и кх. дI.

Тайп-тайпарча справочни пособех пайда эца Iомаде деза хъехархочо бераш (дошлоргех, таблицех, и кх. дI.). Эггара чIоагIагIа цар пайда эца безаш йола пособи-школьни орфографически дошлорг да.

Дешар Iомадара бола йоазон болх беча хана, дошлоргах пайда эцийта беза дешархошка. Иштта Iомабе беза дешархой шоаш деча йоазон балхаш тIара гIалаташ леа а уж нийсде а. Даим словарно-орфографически болх барца Iомаду хъехархочо бераш текста тIара йIаьхеи лоацеи оазаш къестеа а, эшаш дола дешаш хьалеха а, царна кIал така хьакха а, и кх. дI.

Найна метта занятеш т1а, ше керда материал д1ахъеахаш, хъехархочо лораде а ларх1а а деза хъалха 1омадаъ дешархошта ховшдар.

Дешархошка дагалувцийта г1ерта веза хъалха 1омадаъчох царна ховшдар (цхъайолча хана шоай лоламе учебника т1ара болх баъчул т1ехъаг1а).

Дешархошта клезиг-дукха довзашдар юха ц1аькха а д1адувца деза. Цунца цхъана, кхы д1ахо йодача этапаца цар 1омае езаш йолча халача темага кийчбе беза дешархой.

Иштта, морфологи 1омаеча хана, лоарх1ам болаш да синтаксиса хаттараш 1омадар а (предложене чухъ дешашта юкье бувзам оттабар, предложене керттереи кертерзеи маъженаш йовзар, и кх. д1.)

Даим кердадаха деза дешархошца 1омадаър, найна метта грамматика темаш 1омаеча хана а 1омадаър кердадаккха ден- нача сахъаташка а.

Х1аракласе шу долалуш (керда материал йолаеш), кердадаккха деза хъалхаг1а 1омадаър. Шу чакхдоалаш 1омадаър, юха кердадоаккхаш, ч1оаг1де деза.

Къоастабе йиш йоацаш ч1оаг1а бувзам ба грамматика шин даькъа юкье (морфологениеи синтаксисаи).

Хъехархочун декхар да берашта тайп-тайпарча разделашта юкьера бувзам бовзийтар, царна х1аранена хъисапе йола башхалонаш къоастайта хар.

Керттера къамаьла доакъош 1омадара хъехархочо д1акхетаде деза бераш цар синтаксически лоарх1амах, х1аьта синтаксис 1омаеш, къамаьла доакъоьх дола хоамаш ч1оаг1дар.

Ч1оаг1а лоарх1аме да, хъехархочо берашца, ца хаддаш, дувзаденна къамаьл шаьрдеш болх бар а.

Х1ара класса лаьрх1а программашка луча материалашка я разделаш:
«Дувзаденна къамаьл шаьрдар», «1омадаъчохи кхетадаъчохи керттердар».

Хъехархо декхарийла ва дешархой кхетам, цар 1омадаъчун ганз ч1оаг1ьеш цу разделашка луш дар дизза кхоачашдайта.

Хъехархочоа а школана а т1алатта керттера декхар да шоашка хъаденна бер, сердалон д1оаг1а д1абе а делла, нийсача наькъах кхета а даь, Даьхенна д1адалар. Шоаех тийша а тийша, шоашта т1адилла из декхар ц1енача декхарца кхоачашде деза.

Юкьерча школе язъеча изложенейи сочиненейи боарам

Йоазон балхи тайпаш	Классаш			
	5	6	7	9

	боара м				
Тайп-тайпара изложенеш	8	8—9	8—9	8—19	8
Художественни литература темаех лаьца йола сочиненеш			2	3	4—5
Шоашкара (дешархошкара) дагалаьцача темаех язью сочиненеш	2	3	3	4	4

Хайначох а кхетадаьчох а керттерадар

5-г1а класс чакхйоаккхаш, дешархошта 1омадаьчох а кхетадаьчох а ха дезар: дешаш фонетически а, деша оттамца а, морфологически а дашхар; предложени (шиь е кхоь керттера маьже йола) синтаксически тахкар; 1омаяьча тайпара, цхьалханеи чоалханеи предложенеш увттаяр; 1—5-чеи классашка 1омаяьча

материалаца йоаг1а орфограммаш хьалаха а, дешай нийсаяздара бокьонаш хьаювца хар.

1омадаьчохи кхедаьчохи керттердар

VI-г1а класс чакхйоаккхаш дешархоша 1омадаьчохи кхедаьчохи ха дезар:

Дукха ма1анаш долча дешай ма1анаш тахка а уж предложенешта юкьекхувла а хар. Кхетош долча дошлорга новкьосталца деша ма1ан гучадаккхар.

VI-ча классе 1омадаь кьамаьла доакьош грамматически белгалонашца кьестаде хар.

I—VI-чеи классашка 1омаяьча метта материалашца йоаг1аш йола орфограммаш лаха а, царца дешаш нийсаязде а, кьестаде а хар.

Кьамаьлахозаг1а а нийсаг1а а хургдолаш, ц1ердешаех а, белгалдешаех а, хандешаех а латта синонимаши, омонимаши, антонимаши кьамаьла юкье нийса кхувла хар.

1омаяь пунктограммаш предложенешкара кьесте а йовзийта а хар.

Сочиненена чоалхане план оттае хар. Сочиненена лаьрх1а йола материал гул а яь, тема, керттера уйла гойташ, цхьалхаяккха хар. Г1ишлон а (класс, ферма, завод...) 1алама а сурт гойташ йола элементаш юкье а йолаш, ма дарра гойташ,

лоацца дувцара хысапе текст в1ашаг1йолла хар. Шоай текста метта (оформлене) чулоацама говзал лакхъе хар (шоаш 1омаяьча материалага хъежжа).

1омадаьчохи кхедаьчохи керттерадар

7-г1а класс чакхйоаккхаш, дешархошта 1омадаьчохи кхедаьчохи ха дезар:

7-ча классе 1омадаь керттера а г1улакха а къамаьла доакьош довзар, нийса къестаде хар.

Масдарийи, причастей, деепричастей корчамаш юкьедола (1омадаьча хоттаргашца ювза) предложенеш синтаксически тахкар.

1—7-чей классашка 1омаяьча материалашца йоаг1аш йола орфограммаш лаха (къесто а), дешай нийсаяздара наькъаш белгалдаха хар.

Причастей деепричастей корчамаш запятойшца къестаде хар.

Къамаьл хозаг1а а нийсаг1а а хургдолаш, куцдешаех латтасинонимаш, омонимаш, антонимаш къамаьла юкье нийса кхувла хар.

Адамий куц-кеп, г1ирс (кийчвалар), къахьегама г1улакхаш дувцаш дола дувцараш яздар, белгалъяьча сюжетах дувцар яздар, дешархой шоай вахарца нийсденнача е цар юкьара-пайданеча балхах лаьца сочинени язъяр.

1

омадаьчохи кхетадаьчохи керттерадар

8-г1а класс чакхйоаккхаш, дешархоша 1омадаьчохи кхетадаьчохи ха дезар: цхьанкхийтта дешаш, цхьан оттамей шин оттамей предложенеш, ма дарра къамаьл юкье дола предложенеш тахкар.

Цхьантайпарча маьженашца, чудерзора дешашца, къаьстача маьженашца, юхедилларца, т1адерзарца, юкьедоаладаьча дешашца йоаржаяь цхьалхане шин оттамей цхьан оттамей предложенеш оттае. Къамаьла юкье синтаксически синонимаш кхувла хар.

Литературни метта нормаш (бокьонаш) лораяр.

8-ча классе 1омаяь пунктограммаш лаха а йоазонашка сецара хьаракаш нийса увттаде а хар.

Цхьантайпара маьженаш, чудерзора дешаш, къаьста маьженаш, юхедиллар, т1адерзар, юкьедоаладаь дешаш, ма дарра къамаьл, цитаташ, айдардешаш юкье долча предложенешка сецара хьаракаш нийса увттадар.

Доаг1ача, подлежащени сказуемени юкье тире йиллар.

5—8-чей классашка 1омаяь орфограммаш, пунктограмма- ши предложенешка нийса язье хар, уж хьалаха хар.

Орфограммашца доаг1аш доаца дешаш нийсаязде хар (масала: маьнги, ца1, футтаройна, и. кх. д1.).

Текста стиль кьоастае хар. Меттигий, памятникий сурт гойташ йола изложени (дувцара текст) язье хар.

Меттигах, исторически, культура памятникех лаьца доакьош юкье а долаш, сага г1улакх, эздий оамалаш гойташ йолча темаех лаьца дувцара кеп а, 1омаяьча литературни произведеней темаех а, литературни турпалхой г1улакхаши оамалаши гойташ йола а сочиненеш язье хар.

1омадаьчохи кхетадаьчохи керттерадар

9-г1а класс чакхйоаккхаш, дешархошта 1омадаьчохи кхетадаьчохи ха дезар:

Чоалханеча предложенешта синтаксически тохкамаш де хар,

Тайп-тайпарча кепара чоалхане предложенеш увттае а, кьамаьла чулоацамга а стилага а хьежжа, синтаксически синонимех пайда эца а хар. Текста тайпа а стиль а кьестаде хар.

Литературни метта нормаш лораяр.

8—9-чеи классашка 1омаяь пунктограммаш лаха а, йоазошка уж нийса увттае а, тахка а хар. 5—8-чеи классашка 1омаяьча орфограммашца дола дешаш нийсаязде а цар яздара бокьонаш хьяювца а хар.

Историко-литературни темах доклад кийчье а еша а хар. Йоккха йоацача литературно-критически статьяна тезисаш е конспект оттае хар. Публицистически (юкьара — политически) кепара сочинени язьяр.

Сочинена чулоацам а метта говзал а шаьрьеш, нийсьеш кхоачашье хар. Орфографически, пунктуационни, грамматически, стилистически г1алаташлаха а нийсе а хар.

V—IX-ча классашка дешархой г1алг1ай метта йоазон балхашта мах бара нормаш

Г1алг1ай метта, 1алашонашка хьежжа, йоазон балхаштайп-тайпара хила тарлу.

Дешархоша кхоачашдаьча наьна метта йоазон балхашта увттаеча оценкай нормаша новкьостал дергда, аьнна, хет, наьна мотт хьехара говзал лакхьяккхара а йоазон балхаца лехар цхьан тайпара хилийтара а.

Хьехархо декхарийла ва х1арайоазон балха мах, цун массайола оаг1ув лоарх1аш, хоадабе. Дешархоша даьча йоазон балхашта мах бара ч1оаг1ьяьча нормайх г1о-новкьостал хул хьехархочоа берий говзал лакхье а (йоазоний) мах нийса бе а.

I. V—IX-чеи классашка язъеча тахкара диктанташта мах бар

Дешара шера 3-ча четверте, V—IX-чеи классашка дешархошта луча диктанттий дешай боарам, юкьера лаьрх1ача, укх тайпара могабаьб:

V-ча класса — 80—90 дош

VI-ча класса — 90—105 дош

VII-ча класса — 105—120 дош

VIII-ча класса — 120—135 дош

IX-ча класса — 135—145 дош

Текст хоржаш а ешаш а хила эшар.

Диктанта текст литературни наъна метта язъяъ, дешархой кхетаргболаш, хила еза. Тайп-тайпарча кепара чоалхане предложенеш увттае а, къамаъла чулоацамга а стилага а хъежжа, синтаксически синонимех пайда эца а хар. Текста тайпа а стиль а къестаде хар.

Литературни метта нормаш лораяр.

8—9-чеи классашка 1омаяъ пунктограммаш лаха а, йоазошка уж нийса увттае а, тахка а хар. 5—8-чеи классашка 1омаяъча орфограммашца дола дешаш нийсаязде а цар яздара бокъонаш хъаювца а хар.

Историко-литературни темах доклад кийчъе а еша а хар. Йоккха йоацача литературно-критически статьяна тезисаш е конспект оттае хар. Публицистически (юкъара — политически) кепара сочинени язъяр.

Сочинена чулоацам а метта говзал а шаъръеш, нийсъеш кхоачашъе хар. Орфографически, пунктуационни, грамматически, стилистически г1алаташлаха а нийсе а хар.

V—IX-ча классашка дешархой г1алг1ай метта йоазон балхашта мах бара нормаш

Г1алг1ай метта, 1алашонашка хъежжа, йоазон балхаштайп-тайпара хила тарлу.

Дешархоша кхоачашдаъча наъна метта йоазон балхашта увттаеча оценкай нормаша новкъостал дергда, аьнна, хет, наъна мотт хъехара говзал лакхъяккхара а йоазон балхаца лехар цхъан тайпара хилийтара а.

Хъехархо декхарийла ва х1арайоазон балха мах, цун массайола оаг1ув лоарх1аш, хоадабе. Дешархоша даъча йоазон балхашта мах бара ч1оаг1ъяъча нормайх г1о-новкъостал хул хъехархочоа берий говзал лакхъе а (йоазоний) мах нийса бе а.

J. V—IX-чеи классашка язъеча тахкара диктанташта мах бар

Дешара шера 3-ча четверте, V—IX-чеи классашка дешархошта луча диктантий дешай боарам, юкъера лаърх1ача, укх тайпара могабаъб:

V-ча класса — 80—90 дош

VI-ча класса — 90—105 дош

VII-ча класса — 105—120 дош

VIII-ча класса— 120—135 дош

IX-ча класса — 135—145 дош

Текст хоржаш а ешаш а хила эшар.

1. Диктанта текст литературни наьна метта язъяь, дешархой кхетаргболаш, хила еза.

2. Тахкара диктант шоллаг1ча е кхоалаг1ча урока т1а язйича бакъахъа хургъа.

3. Хъехархочо, сих да луш, текст 1оеша еза, литературни дош алара бокъонаш толха ца еш. Ше из йийша ваьлча, дешархой кхеташ доацар къоастаду, бераша кхета ца ду хала дешаш доска т1а д1аязду.

Цул т1ехъаг1а, хьалхара предложени д1а а йийше, к1еззига сабарду хъехархочо. Дешархоша цу юкъа из предложени дагахъа кердаяккха еза. Хъехархочо, цхъа юкъ яьлча, из предложени юха а еш, т1аккха бераша д1аязью, и. кх. д1.

Диктанташка орфографически а пунктуационни а г1алаташ къаьст-къаьста белгалду, балха мах бу.

V—IX-чеи классашка дешархоша язъяьча диктанта мах беш, хъехархочо пайда эца беа укх нормаех:

1. Диктантах «5» оттаю, нагахъ орфографически г1алат а доацаш, цхъаннел совг1а пунктуационни г1алат ца хуле (ц1ена язъяьча диктантах).

2. «4» оттаю, кхаьннел совг1а орфографически а шиннел совг1а пунктуационни а г1алат ца хуле (е шиь орфографически, кхоь пунктуационни г1алат хуле)

3. «3» оттаю, 6-нел совг1а орфографически а 4-нел совг1а пунктуационни а г1алат хуле;

4. «2» оттаю, 10-нел совг1а орфографически а 5-нел» совг1а пунктуационни а г1алаташ хуле (е 6 орфографически, 7-нел совг1а пунктуационни).

Дешархочун болх тохкаш, г1алат ларх1а деза, программашка белгалъяха нийсаяздара бокъонаш толхаеш уж дале.

Оценка оттаеш, ца лоарх1аш дус укх тайпара г1алаташ:

1. Программашца йоаца е 1омаяь йоаца орфографически а пунктуационни а бокъонаш толхаеш дола г1алаташ. Масала, 5-ча классе даг1ача берашта ларх1ац таьрахъдешаш нийсаяздара бокъонаш толхаеш доалийта г1алаташ (уж 6-ча классе 1омаю) е дакъилгаш нийсаяздара бокъонаш толхаеш даь г1алаташ (уж 7 ча классе 1омаю), и. кх. д1.

2. Описка нийсаяздара бокьонашца доаг¹аш доаца г¹алат. Масала, «делкѣе» язде дезача «елкѣе» яздой и. кх. д¹.

3. «Мела хий» ца а яз деш «миэла хий» е «деза ц¹а» ца а яз деш «диэза ц¹а» яздой (дифтонгашта из, уо метта цхьалха мукъа алап яз дара бокъо кьовсаме латташ хиларах), г¹алат ларх¹ац дешаш, ма¹анга хьежжа, доаг¹аш дола дизза дифтонгаш из, уо яз деш хуле.

4. Цхьадолча ц¹ердешашка лура дожаре чаккхе-чунна, -чоа, хотталура дожаре - чунах, -чох яз деш хуле.

Уж шак- кхе чаккхе г¹алг¹ай метта лелаш я (дешархочунна, дешархочоа; дешархочунах, дешархочох; ...).

5. Дешай кьоастам гойташ, ц¹ердешашка йола аффрикаташ «дж», «дз». Масала г¹а¹ж (гусь) — г¹адж (палка), божа (доахан) — бодж (козел), моза (муха) — модз (мед), и. кх. д¹. яз деш хуле.

Дешархоша деча г¹алаташта юкьера доккхий а кагий а г¹алаташ кьесто деза.

Доккхий г¹алаташ лоарх¹:

1. Хьалххе ¹ома а яь, ч¹оаг¹а яь, ноаг¹а пайда эцаш йола орфографическии пунктуационнии бокьонаш толхаеш дола г¹алаташ.

2. Хьалххе ¹ома а яь, юха кердаяьха орфографически, пунктуационни бокьонаш толхаеш дола г¹алаташ, и. кх. д¹.

Кагий г¹алаташ лоарх¹:

1. Диктант язъеча хана ¹омаяь чакхъяланза йола бокьонаш толхаеш дола г¹алаташ.

2. Чоалханеча хандеша (цхьадолча) нийсаяздар, масала: верзавир е верзавар; яздар е яздир, и. кх. д¹.

3. Хандеша формашка шекон мукъа оазаш язъяра бокьонаш, масала: латтилга (латталга), уллилга/, воаг¹илга(воаг¹алга), ваг¹илга (ваг¹алга), и. кх. дГ.

4. Мукъазаоазаш ч, к, хь кьоастаеча хана, цига ь метта ь хьарак оттадой, масала: Яхья (Яхья) и, кх. д¹

II. Изложене мах бар

Изложенена лаьрх¹а луш йола текст цхьацца оамал кхееш а (къахьегама, патриотизма е идейно-эстетически чулоацам болаш, и. кх. д¹.) дешархой цун чулоацамах кхетаргболаш, литературни меттаца йоаг¹аш а хила еза.

Изложенена лаьрх¹а йола текст хила еза укх боарамах:

V-ча класе — 100—120 дош

VI-ча класе — 150—200 дош

VII-ча класе — 220—250 дош

VIII-ча класе — 300—350 дош

IX-ча класе — 350—450 дош

Тахкара изложенена лаърх1а харжа йола текст хъехархочо шозза еш.

Дешархоша язъяьча изложений мах беш, хъехархочо пайда эца беза укх нормаех:

1. **«5» отгаю:**

а) нагахъа санна, уйлаш бувзамца нийса а тема чулоацамца йизза йоаг1аш а, нийсача литературни меттаца изложени язъяь яле;

б) изложени язъеш, дешаш хержаш е предложенеш увттаеш кхаьннел

совг1а г1алат даьдеце; в) цхъаннел совг1а орфографически е

пунктуационни мара г1алат даьдеце.

2. **«4» отгаю:**

а) нагахъа идейни чулоацам нийса а бале, дувчача г1улакхий керттера моттигаш литературни меттаца йоаг1аш а арг1анца нийса язъяь а яле;

б) изложени язъеча хана, дешаш хержаш е предложенеш увттаеш, кхаьннел

совг1а г1алат даьдеце; в) орфографически кхоъ, пунктуационни цхъаннел

совг1а г1алат даьдеце.

3. **«3» отгаю:**

а) нагахъа санна, чулоацам нийса бийцабале, 2/3 предложени литературни меттаца ца йоаг1аш, цхъадола кагий х1маш нийса ца гойташ йола моттигаш хуле, къамаьла юкъе цхъа г1алат а хуле;

б) дешаш хержаш е предложенеш увттаеш 4-нел совг1а г1алат хуле;

в) ялхнел совг1а орфографическии диънел совг1а пунктуационнии г1алат даьдеце.

4. **«2» отгаю:**

а) нагахъа санна, изложене тема нийса яьшха еце, мотт къе, къамаьлаца доккхий г1алаташ долаш, изложени

язъяьяле;

б) дешаш хержаш а предложенеш увттаеш а ялхнега кхоачаш г1алаташ даьдале.

в) 14-нега кхоачаш орфографическии пунктуационнии г1алаташ хуле, (9-нел т1ех доаца орфографически г1алат а лоарх1аш).

5.«1» оттаю:

а) нагахьа санна, темах кхета йиш йоацаш, изложени язъьх хуле;

б) изложени язъеча хана дешаш хержаш а предложенеш увттаеш а ялхнел совг1а г1алат даьдале;

в) 14-нел совг1а орфографически а пунктуационни а г1алат даьдале.

Изложенена ши оценка оттаю: ца1 грамматиках, шоллаг1ьяр литературах.

III. Сочиненей мах бар

Сочиненей темаш программаша х1аракласса белгалъяьххача тайпара я, цул совг1а, х1аракласса программай чулоацамга хьежжа, сочинени язъеш, керттера декхараш укх тайпара да:

1. Темах дика кхетар, цун чулоацам к1оарга а нийсача кепара а хьат1аэцар; ший чулоацамга хьежжа, хиннача х1амашта е дайнача (е гуш долча) х1амашта, турпалхой г1улакхашта мах бе а ма1ан де а хар; чулоацамах керттерадар ларде долаш ч1оаг1даь хилар; тема кьоастаеш эша материал йоалаяр; юкьара ма1ан де хар; цитаташ кхувла а уж д1анийсье а хар.

2. Сочинене доакьош шоайбоарамга а, ма1анга а, бувзамга а диллача, шоайла цхьана доаг1аш хилар.

3. Наьна метта говзамеча г1ирсех пайда эцар, нийсача литературни меттаца язъьх Календарно-

